

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№6

2025
IYUN

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google
Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX
COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr,
420 sahifa, iyun, 2025-yil.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afarovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi

- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

Ways to Strengthen the Economy of Karakalpakstan	12
Isakov Janabay Yakypbayevich	
Sanoat korxonalarida ishlab chiqarish xavf-xatarlarini iqtisodiy baholash.....	18
Raxmatova M.G., Saidjonova Z.B	
Strategy For Attracting Investments By Expanding the Participation of Joint-Stock Companies in the Securities Market	23
Aytmuratova Ulbike Jalgasovna, Kutlymurat Zhalgasovich Aytmuratov, Raushan Nurlybay qizi Umirzakova	
O'zbekistonda eksportni sug'urtalash mexanizmlari: mavjud holat va takomillashtirish yo'llari	29
D.E.Qarshiev	
Ta'lim, ekologiya va raqamlashtirish sohalarida bolalar va o'smirlar turizmini integratsiyalash: xalqaro tajribalar va O'zbekiston	35
Islomova Dilrabo Salomovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xodimlarning mehnat samaradorligini oshirishda rahbarlarning roli	40
Reyimberdiyev Baburbek Adilbek o'g'li, Yusupov Sherzodbek Baxtiyor o'gli, Xaitbayev Jasurbek Otaxanovich, Madraimov Xabibulla Madaminovich	
Обзор по теме Современные системы управлением возбуждение синхронных машин и перспективы их развития	47
Алиев Абдор Мураткулович	
The Mechanism for Applying Tax Benefits and Preferences in Tax Administration	52
Dilorom Mutalova	
Innovatsiyalarning ahamiyati va ularning iqtisodiy samaradorligining o'zbekiston qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlashdagi roli	57
Raximov Baxromjon Ibroximovich, Solohiddinov Nuriddin Sirojiddin o'g'li	
Bino va inshootlarni zilzilabardoshligiga oid nazariyalar.....	62
Jalilov Ahmadbek Ikromjon o'g'li	
Soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini konseptual asoslari va shartlari asoslari xususida	66
Abdusherzov Abdullo Baxtiyorovich	
The Analysis of the Psychophysiological Condition of Children With Mental Disorders and the Creation of Comfort Through Designed Clothing	73
Asatilaeva Lola Muratjon qizi, Muminova Umida Tokhtasinovna	
Analysis Types of Waterproof Fabrics and Their Physical and Mechanical Properties	80
Pulatova Laziza Bakhodirovna, Kasimova Aziza Bakhodirovna	
Kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatidan foydalanish darajasi va uni oshirish omillari	85
Umarkulov Kodirjon Maxamadaminovich, To'xtasinov Boburbek Yusufjon o'g'li	
Suv resurslarini boshqarishda zamonaviy texnologiyalar:qishloq xo'jaligi uchun iims modelini ishlab chiqish.....	89
Fazilat Egamberganova Shuhratovna	
Raqamli texnologiyalar yordamida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish	93
Ernaqulov Sunnatillo Nurali o'g'li	
Qurilish sanoati korxonalari boshqarishning iqtisodiy mexanizmlari	98
Yembergenova Aynur Aydosbaevna	
Mahalliy budjetlar ijrosi to'g'risidagi hisobotlar va ularning axborot imkoniyatlarini oshirish masalalari	104
Abdulaziz Norquchqorov Ziyadullayevich	
Sirdaryo viloyatida investitsion faollikni oshirishda davlat va xususiy sektor hamkorligi	110
Mamatqulova Muxlisa Komiljon qizi	

Kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatidan foydalanish darajasi va uni oshirish omillari	115
Umarkulov, Kodirjon Maxamadaminovich, To'xtasinov Boburbek Yusufjon o'g'li	
Soliq to'lovchilarning majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning gnoseologik asoslari xususida	118
Abdusherozov Abdullo Baxtiyorovich	
Nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etishning tashkiliy-huquqiy jihatlari	125
Yaqubova Nodira Olim qizi	
O'zbekistonda to'qimachilik eko-mahsulotlari bozorining rivojlanish imkoniyatlari	130
Nosirova Charos	
Uy-joy fondini boshqarish samaradorligini oshirishda zamonaviy sifat menejmenti tizimining o'rni	135
Asadullina Nailya Ramilevna, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	
Axoli daromadlarining turmush farovonligiga ta'siri	142
Berdibekov A.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda ta'lim xizmati sifatini oshirishni ekonometrik modellashtirish usullari	148
Axmedova Barno Abdiyevna	
Jahon mamlakatlarida chakana savdoni boshqarishning o'ziga xosligi va unda strategik menejment tizimi	151
Yaqubov Azizbek G'anibekovich	
Kichik tadbirkorlik faoliyatining rivojlanish tendensiyalari	156
Amonov Mehridin Oromiddinovich	
Geologiya korxonalarining investitsion samaradorligini oshirish yo'llari	163
O'tamurodova Surayyo SHokirjon qizi	
Temir yo'l transportini rivojlantirishdagi xorij tajribasi	169
Nasrullayev Nurbek Baxtiyarovich	
Hududlar iqtisodiyoti agrar sektori investitsion faolligining ko'rsatkichlar tizimi va ularning xususiyatlari	174
S.J. Yangiboev	
Hududlarning soliq salohiyatini oshirishdagi mavjud muammolar va ularning yechimlari	181
Sharipov Narzullo G'ulomovich	
Uzoq muddatli aktivlar auditining tashkiliy va uslubiy jihatlarini takomillashtirish	188
Bakayev Xurshid Maxmudovich	
Применение искусственного интеллекта в оценке кредитных рисков.....	195
Маликов Шохрух Шокирович, Неъматова Фарангиз Санжар кизи, Омонов Санжар Ғанишер ўғли, Гулмуродова Динора Акрам кизи, Камалов Шухрат Камалович	
Tashqi bozorlarda tovarlarning raqobatbardoshligini oshirishda zamonaviy marketingdan foydalanish ...	209
Meliqulov Abduhalil Norinovich	
Tijorat banklari investitsiya faoliyatida yuzaga keluvchi risklar	215
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda xalqaro savdo shartnomalarining roli.....	219
Xodjayev Jamshid Abduxakimovich	
Servislashgan jamiyatda avtoservis xizmatlarining o'rni va ahamiyatini yoritishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar	223
Shaymardanova Dildora Xaydarjon qizi	
Davlat budjetining ijtimoiy sohani rivojlantirishdagi o'rni	230
Qo'ziyev Shodiyor Qilichboy o'g'li	
Madaniy festivallar-turizmni rivojlantirish vositasi sifatida	234
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna	
Xizmatlar sohasida innovatsion strategiyani shakllantirishning o'ziga xos jihatlari	239
Jamshid Abduxaliqovich Xolboyev	

Innovatsion tadbirkorlikning milliy iqtisodiyotdagi o'rnı	244
Fayziyev Shavkat Shaxobidinovich	
Managing Tourism in Fragile Ecosystems: A Case Study Approach	251
Dilmurod Nasimov, Shahrizoda Sirojiddinova	
Development of the Digital Financial Assets Market to Enhance Investment Activity	258
Shamshinur Yakubova	
Turizm sohasining investitsion jozibadorligi va uni oshirish yo'llari	263
Ayubov Ilyos Ilxomovich	
Qimmatli qog'ozlar bozorida risklarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish	268
Otaxonov Saidaxror Ilhomjon o'g'li	
O'zbekiston hududlarining barqaror rivojlanishi: omillar va ko'rsatkichlar tahlili	274
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Iqtisodchi va bugalterlarning jamiyatdagi o'rnı va ahamiyati	282
Sohibova A'loxon Zafarjon qizi	
Kasbiy ta'lim tashkilotlarida o'quvchilarni raqamli kompetensiyasini baholashning metodologik asoslari ..	286
Maxkamova Zuxra Tursunpulotovna	
Sug'urta faoliyati hisobining normativ-huquqiy asoslari	292
Kodirkulov Oybek Turdiboyevich	
Raqamli iqtisodiyot: qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini ixtisoslashtirish va joylashtirish	301
Bazarov Nazirjon Sobirovich, Mo'minov Baxodir Orifjonovich	
Sport maktablaridagi yoqari sinf o'quvchilarining chidamkorlikni rivojlantirishning ahamiyati	306
Qon'irbayev Dastan	
Международный опыт сельскохозяйственного налогообложения и возможности его применения в узбекистане	311
Салимов Шерзод Бахтиёрвич	
Cleaning of Salt Water Using Reverse Osmosis	316
Kungiratbay Sharipov, Nurmanov Ma'ruf	
Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy instrumentlar auditi uchun tavakkalchilikka asoslangan baholash mezonlarini takomillashtirish	326
Nuraliyev Behzod Baxtiyor o'g'li	
Turizm investitsion salohiyatiga ta'sir kuchlari va ularga yechim	331
Ayubov Ilyos Ilxomovich	
Korxonalarda nomoddiy aktivlarni hisobga olishda shaffoflikni ta'minlash va xorij tajribalaridan foydalanish istiqbollari	335
Rizakulov Abdurauf Abdimutalibovich	
Strengthening the Tourism Industry Through Education and Training: A Review of Global and Regional Strategies	342
G'aforova Zarina Otabek qizi	
Raqamli iqtisodiyotda telekommunikatsiya infratuzilmasining rivojlanish omillari va iqtisodiy samaradorligi tahlili (o'zbekiston misolida)	348
Xazratov Abror Panjiyevich	
Smart tourism konsepsiyasining o'zbekistonda joriy etilishi: infratuzilma, xizmatlar va raqamli innovatsiyalar tahlili	352
Abriev Zoirjon	
The Development of Tourism Management as a Significant Part of Economy in Uzbekistan	358
To'xtarova Feruzahon Yuldashevna	
Biologik aktivlarni iqtisodiy tahlil qilish turlari: metodologiyasi va amaliy qo'llanilishi	362
Ziyayev Dilshodjon Salimjonovich	

Понятие и сущность денежного потока в системе финансового управления	366
Машарипова Шахло Адамбаевна	
Buxoro viloyat hududining urbanizatsiya konsepsiyasini ishlab chiqish	372
Akramov Doniyor Rustam o'g'li, Usmonov Muradxan Saidmaxmudovich	
Интегрированный механизм оценки финансового состояния предприятия	376
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Ecosystem Services Under Ecological Stress: the Case of the Former Aral Sea	383
Umidjan R. Nazarkulov	
O'zbekistonda iqtisodiy ta'lim muammolarini virtual platformalar orqali bartaraf etish yo'llari	388
Jalolova Madina Shopo'lat qizi	
Temir yo'l transporti korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini rivojlantirish ("toshkent mexanika zavodi" aj misolida)	393
Xudoyorova Mehrangiz	
Развитие инклюзивного образования на основе социального маркетинга и цифровизации сферы ..	400
Адилова Зулфия Джавдатовна , Шоев Алим Халмуратович	
Qurilish jarayonlarini boshqarishning xorij tajribalari va ularning milliy investitsion-qurilish sohasiga transformatsiyasi	408
Abduvaliyev Bekzod Muxiddin o'g'li	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisbotni tayyorlashni takomillashtirish.....	414
Xayitboyev Muhammadiy Israfilovich , Abduraimova Maftunaxon Axmatovna, Ovlaev Suhrob Temur o'g'lim , Yo'ichiyev Oybek Ulug'bek o'g'li	

KONSALIDATSIYALASHGAN MOLIYAVIY HISBOTNI TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH

Xayitboyev Muhammadiy Israfilovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Audit kafedrası dotsenti .

ORCID: 0009-0001-0640-6824

Abduraimova Maftunaxon Axmatovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, "Audit" kafedrası dotsenti, PhD

ORCID: 0000-0002-6325-1400

Ovlaev Suhrob Temur o'g'li

TDIU, "Audit" kafedrası

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0001-5454-5482

Yo'ldiyev Oybek Ulug'bek o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, "Audit" kafedrası

ORCID: 0009-0007-5019-1211

Annotatsiya: Ushbu maqolada MHXS va AQSh GAAP ga muvofiq xususiyatlarni hisobga olgan holda, konsolidatsiyaning turli usullaridan foydalangan holda moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda umumshtirish va oshkor qilish masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: konsolidatsiya, moliyaviy hisobot, bosh kompaniya, sho'ba korxona, konsolidatsiya bosqichlari, hisobot davri, axborotdan foydalanuvchilar.

Abstract: This article examines the issues of aggregation and disclosure in the preparation of consolidated financial statements using various consolidation methods in accordance with IFRS and US GAAP.

Keywords: consolidation, financial statements, parent company, subsidiary, stages of consolidation, reporting period, information users.

Аннотация: Аннотация. В статье рассматриваются вопросы агрегирования и раскрытия информации при подготовке консолидированной финансовой отчетности с использованием различных методов консолидации в соответствии с МСФО и US GAAP.

Ключевые слова: консолидация, финансовая отчетность, материнская компания, дочерняя компания, этапы консолидации, отчетный период, пользователи информации.

KIRISH

Bosh kompaniya, ko'p hollarda, aksiyadorlar va turli davlat organlariga konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni taqdim etishi shart. Biroq, agar bosh kompaniyaning o'zi boshqa kompaniyaning to'liq sho'ba korxonasi bo'lsa, bu holat istisno sifatida ko'rilishi mumkin.

Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot odatda quyidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi:

bosh va sho'ba korxona o'rtasidagi munosabatlarning tabiati;

investitsiya kiritilgan kompaniya aksiyalarining yarmi yoki undan ko'piga egalik qiluvchi investor uni nazorat qila olmasligining sabablari;

sho'ba korxonaning moliyaviy hisobotlarni tuzadigan hisobot davrining tugash sanasi (agar hisobot sanalari o'zaro mos kelmasa, turli sanalar yoki davrlardan foydalanish sabablari);

sho'ba korxonalarga nisbatan qo'llaniladigan har qanday jiddiy cheklavlarning tabiati va hajmi;

sho'ba korxona ustidan nazoratni yo'qotish holatlari.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar buxgalteriya va moliyaviy tahlil sohasining eng muhim bo'limlaridan biri hisoblanadi. Bu bo'limda korporativ guruh tarkibidagi turli kompaniyalarning moliyaviy natijalarini yagona tizimda ifodalashga qaratilgan yondashuvlar yoritiladi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS), xususan MHXS 10 – “Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlar” standarti ushbu sohada asosiy nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu standartda guruh kompaniyalari o'rtasidagi nazorat tushunchasi, sho'ba va assotsiatsiyalashgan korxonalarga nisbatan moliyaviy hisob yuritishning asosiy tamoyillari bayon qilingan. IASB (International Accounting Standards Board) tomonidan ishlab chiqilgan va muntazam yangilanib boriladigan ushbu standartlar moliyaviy axborotning shaffofligini ta'minlashda muhim vositadir (IASB, 2011).

Bennett Stewart (1991) va Stephen Zeff (2007) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar konsolidatsiyalash jarayonidagi nazorat konsepsiyasining turlicha talqin qilinishiga e'tibor qaratadi. Ular guruh tuzilmasi, sho'ba korxona darajasida moliyaviy axborotni birlashtirish, raqamlarni tozalash va qo'shilgan qiymatni hisoblashdagi muammolarni ko'rsatib o'tadi.

G. Nikolayev va A. Abramov (2010) kabi rus olimlarining ishlari esa Rossiya va MDH davlatlari misolida konsolidatsiyalashgan hisobotlarni tayyorlashdagi amaliy muammolar, yuridik cheklovlar hamda milliy va xalqaro standartlar o'rtasidagi tafovutlarni tahlil qiladi. Bu tadqiqotlar mahalliy muhitga mos metodologiyalar ishlab chiqishda asosiy manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Barth, Landsman & Lang (2008) o'z tadqiqotlarida xalqaro standartlarga o'tish moliyaviy hisobotlar sifati va investitsion jozibadorlikka qanday ta'sir qilishi haqida empirik tahlillar olib boradi. Ular konsolidatsiyalashgan hisobotlar orqali xorijiy investorlar uchun ancha aniq va taqqoslanadigan ma'lumotlar shakllanishini ta'kidlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan metodik ko'rsatmalar ham amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Bu hujjatlarda milliy buxgalteriya standartlariga asoslangan konsolidatsiyalash qoidalari, nazorat darajasi, moliyaviy oqimlar va foydani ajratish tartibi belgilangan. Shu bilan birga, “Soliq kodeksi” va “Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi Qonun konsolidatsiyalangan hisobotlarni yuritishda huquqiy asos yaratadi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash jarayonini takomillashtirish uchun MHXS tamoyillarini chuqur o'rganish, mavjud amaliyotlarni standartlarga moslashtirish, hamda raqamli texnologiyalar orqali avtomatlashtirish zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Qo'shma hisobotlarni tayyorlash metodologiyasi Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS) tomonidan bevosita tartibga solinmaydi, chunki bunday hisobotlarni tuzishni bevosita belgilab beruvchi maxsus standart mavjud emas. Biroq, birlashtirilgan (kombinatsiyalangan) moliyaviy hisobotlar MHXS va boshqa tegishli kontseptsiyalari talablari hamda amaldagi moliyaviy hisobotlar tuzish tamoyillariga to'liq javob berishi mumkin.

Manfaatlarni birlashtirish usuli

MHXS va AQShning Umumiy qabul qilingan buxgalteriya tamoyillari (GAAP) doirasida moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda manfaatlarni birlashtirish (interests pooling) usulidan foydalanish taqiqlanadi. Mazkur usul quyidagi holatlarda qo'llaniladi: bir nechta aksiyadorlar yoki aksiyadorlar guruhlarini teng miqdordagi kapitalga ega bo'lgan yangi yuridik shaxs tashkil etishadi, yoki barcha ishtirokchilar o'z aksiyalarini teng ulushda almashtirish orqali yangi tashkilotda umumiy kapitalga ega bo'lishadi. Bu kabi holatlarda kompaniyalardan birortasini “bosh kompaniya” deb aniqlashning iloji bo'lmaydi, chunki barcha ishtirokchilar aktivlar va operatsiyalar ustidan umumiy nazoratni amalga oshirishadi.

Ushbu usul mohiyatan konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni tayyorlash tartibidan katta farq qilmaydi, biroq asosiy farqi shundaki, birlashtirilgan hisobotlar bitta aksiyador yoki aksiyadorlar guruhi tomonidan emas, balki bir nechta manfaatdor tomonlar tomonidan shakllantiriladi.

2005 yilda MHXS 3-sonli “Biznes birlashmalari” standarti kuchga kirganidan so'ng, xalqaro standartlar GAAP bilan uyg'unlashtirilishiga qaratilgan muhim o'zgarishlar amalga oshirildi. Ushbu yangi standart manfaatlarni birlashtirish usulidan foydalanishni qat'iy taqiqlaydi.

Manfaatlarni birlashtirishning eng keng tarqalgan ikki sxemasi mavjud:

Bosh kompaniya bilan qo'shilish: bu holatda ikkita kompaniya yangi tashkilot barpo etadi va ushbu yangi tuzilmada teng kapital ulushlari bilan ishtirok etuvchi aksiyadorlarga aylanadi.

Aksiyalarni almashtirish: ikki yoki undan ortiq kompaniya o'z aksiyalarini shunday tarzda o'zaro almashtiradi, natijada ular har bir kompaniyada teng darajadagi kapital ishtirokiga ega bo'lishadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Konsolidatsiya usullari katta hajmdagi ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash jarayonlarini o'z ichiga oladi. Konsolidatsiya usulini tanlash, avvalo, kompaniyaning mulk ulushiga bog'liq bo'lib (ya'ni sho'ba, assotsiatsiyalashgan yoki oddiy investitsiyalar orqali nazorat darajasi), kompaniyalar guruhi tuzilmasi va ular o'rtasidagi munosabatlar (investitsiya yoki shartnomaviy asosda, shuningdek, bir shaxsga yoki guruhga mansubligi) bilan belgilanadi.

Tanlangan konsolidatsiya usuli esa, o'z navbatida, jarayonlarning mohiyati, hajmi va xarakterini belgilaydi (qarang: jadval 1). Umuman olganda, moliyaviy hisobotlarni konsolidatsiyalash tartibi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- guruh tarkibiga kiruvchi barcha korxonalar tomonidan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash;
- agar zarur bo'lsa, konsolidatsiya jarayonida tegishli tuzatishlar kiritish;
- umumiyashtirilgan hisobotlarni yakuniy shakllantirish va taqdim etish.

Qabul qilish usuli — bu konsolidatsiyani amalga oshirishda qo'llaniladigan asosiy yondashuv bo'lib, u kompaniyalar birlashmasining shunday shaklini nazarda tutadiki, bunda bir kompaniya (asosiy) boshqasini nazorat qiladi va shu bilan uni sho'ba korxona sifatida tan oladi. Ushbu usul asosida konsolidatsiyalangan hisobotlar tayyorlanayotganda guruh tuzilmasi aniq belgilanadi, asosiy va sho'ba korxonalar ajratiladi va ularning hisob siyosati barcha muhim masalalarda o'zaro muvofiqlashtirilgan bo'lishi talab etiladi.

1-jadval: Investitsiyalar xarakterining bog'liqligi va konsolidatsiya usullari

Investitsiyalar tabiati	Investitsiyalar tabiati		
	Sho'ba korxona (50% yoki undan ko'p)	Assotsiatsiyalangan kompaniya (20%) - 49%	Boshqa investitsiyalar (20% dan kam)
Konsolidatsiya usuli	Qabul qilish usuli	Aksiya usuli	Operatsiyalarni qayd etish
Savdoga ta'siri	Guruh ichidagi savdolar bekor qilinadi	Yo'q	Yo'q
Guruh foydasiga ta'siri	Sho'ba korxonalarning foydasi ozchiliklar ulushini hisobga olgan holda hisobga olinadi.	Taqsimlanmagan foyda ulushi	Olingan dividendlar
Guruh balansiga ta'siri	Barcha aktivlar va majburiyatlar kiritiladi	Taqsimlanmagan foyda ulushi	Yo'q
Ozchilik ulushi	Agar sho'ba korxonaga egalik 100% dan kam bo'lsa	Yo'q	Yo'q

Konsolidatsiya usuli buxgalteriya balansining bir xil moddalari bo'yicha ma'lumotlar hamda asosiy va sho'ba korxonalarning moliyaviy faoliyati to'g'risidagi hisobotlarini umumlashtirishni, shuningdek, ular o'rtasidagi guruh ichidagi operatsiyalarni to'liq yo'q qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

xayrixohlik ko'rsatiladi;

bosh korxonaning har bir sho'ba korxonaga kiritgan investitsiyalarining balans qiymati va sho'ba korxonadagi asosiy kompaniya ulushi bir-birini istisno etadi;

guruh ichidagi qoldiqlar, operatsiyalar, daromadlar va xarajatlar chiqarib tashlanadi;

konsolidatsiyalangan sho'ba korxonalar hisobotidagi moliyaviy natijalarda nazorat qilinmaydigan ulushlar ajratib ko'rsatiladi.

Proportsional konsolidatsiya usuli

Konsolidatsiyaning o'ziga xos usullaridan biri — bu qo'shma kompaniyalarni yaratish yoki qo'shma faoliyat shartnomalariga asoslangan operatsiyalardir. Ushbu yondashuv, agar ishtirokchi korxonalar o'rtasida ularning huquq va majburiyatlarini aniq belgilovchi kelishuv mavjud bo'lsa, qo'llaniladi. Buxgalteriya hisobi va hisobotida birgalikdagi faoliyat quyidagi uch asosiy turga bo'linadi:

- birgalikda nazorat qilinadigan operatsiyalar;
- birgalikda nazorat qilinadigan aktivlar;
- birgalikda nazorat qilinadigan kompaniyalar.

Qo'shma korxona ishtirokchilari mol-mulk va boshqa resurslardan hech qanday alohida yuridik yoki moliyaviy tuzilmasiz foydalanadilar. Masalan, ikki yoki undan ortiq ishtirokchi o'z faoliyati, resurslari va bilimlarini

ishlab chiqarish, bozorga chiqarish va sotish uchun birlashtirgan hollarda, bu holat birgalikda nazorat qilinadigan operatsiyalarga kiradi. Har bir ishtirokchi o'z aktivlari va zaxiralardan mustaqil foydalanadi, xarajatlarini o'zi qoplaydi va moliyalashtirishni ham mustaqil amalga oshiradi. Birgalikda nazorat qilinadigan operatsiyalardagi o'z ulushi bo'yicha tadbirkor quyidagilarni moliyaviy hisobotida aks ettiradi:

nazorat qilinadigan aktivlar va zimmasiga olgan majburiyatlar;

amalga oshirilgan xarajatlar va ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotishdan olingan daromaddagi ulushi.

Ushbu aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlar to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy hisobotga kiritilganligi sababli, konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotga tuzatishlar kiritilishi talab etilmaydi.

Qo'shma korxonalarining ayrim shakllari qo'shma faoliyat doirasidagi aktivlar ustidan birgalikdagi nazoratni nazarda tutadi. Bu holatda har bir ishtirokchi o'z ulushi bo'yicha aktivlar va ular bilan bog'liq majburiyatlar ustidan nazorat o'rnatadi. Daromad va xarajatlar ham tegishli ulush asosida taqsimlanadi.

Tadbirkor quyidagilarni o'z moliyaviy hisobotida aks ettiradi:

birgalikda nazorat qilinadigan aktivlardagi ulushi va unga mos majburiyatlar;

daromad va xarajatlardagi ulushi;

ushbu qo'shma korxonadagi ishtirokiga oid boshqa xarajatlar.

Bu moddalarning moliyaviy hisobotda tan olinganligi sababli, qo'shimcha konsolidatsiya protseduralariga ehtiyoj bo'lmaydi.

Qo'shma korxona (joint venture)

Qo'shma korxona — bu ishtirokchilar tomonidan teng asosda tashkil etilgan korporatsiya, shirkat yoki boshqa shakldagi yuridik shaxsdir. Bunday korxona mustaqil ravishda shartnomalar tuzadi, moliyalashtirish jalb qiladi va foyda ko'radi. Uning faoliyati ustidan ishtirokchilar tomonidan birgalikdagi nazorat o'rnatiladi.

Har bir ishtirokchi foydaning bir qismini yoki ishlab chiqarilgan mahsulot ulushini olish huquqiga ega. Qo'shma faoliyatning odatiy misoli — ikkita korxonaning o'z faoliyatini tegishli aktivlar va majburiyatlarni birgalikda boshqariladigan obyektga o'tkazish orqali birlashtirishidir. 2011-yil 1-yanvardan boshlab, Xalqaro buxgalteriya standartlari kengashi (IASB) qo'shma korxonalar uchun mutanosib konsolidatsiyani bekor qilgan. Endilikda bu turdagi tashkilotlar bo'yicha "kapital usuli" tatbiq etilishi lozim.

Aksiyadorlik usuli — konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash usullaridan biri bo'lib, unda assotsiatsiyalangan korxonadagi ulush dastlab tannarx bo'yicha tan olinadi. Keyinchalik esa ushbu ulush birgalikda nazorat qilinadigan korxonaning sof aktivlaridagi o'zgarishlarga qarab, ya'ni sotib olishdan keyingi har qanday moliyaviy natijalarga mos tarzda tuzatiladi. Mazkur usul faqat sheriklar bilan konsolidatsiya qilishda qo'llaniladi.

Agar investor assotsiatsiyalangan kompaniyaning ta'sischi bo'lsa, "gudvil" (goodwill) hisoblanmaydi. Biroq, agar investor assotsiatsiyalangan kompaniya kapitaliga keyinchalik qo'shilgan bo'lsa, ushbu "gudvil" miqdori hisobga olinadi.

Ushbu usul quyidagi misol orqali izohlanadi: korxonaga kiritilgan investitsiyalarning boshlang'ich qiymati 2 500,0 ming so'mni tashkil etadi va bu investorning kapitaldagi 20 foizlik ulushiga to'g'ri keladi. Hisobot davrida shirkat 1 000,0 ming so'm sof foyda olgan taqdirda, balansda investitsiya qiymati quyidagicha aks ettiriladi: $2\,500,0 + (20\% \times 1\,000,0) = 2\,700,0$ ming so'm. Daromadlar to'g'risidagi hisobotda esa "o'z kapitali usulida hisobga olingan daromadlar" moddasida $20\% \times 1\,000,0 = 200,0$ ming so'm ko'rsatiladi.

Kombinatsiyalangan hisobotlar

Kombinatsiyalangan hisobot — bu bir-biri bilan qonuniy jihatdan bog'liq bo'lmagan, ammo bir yoki bir nechta shaxslarga tegishli va nazorat ostida bo'lgan kompaniyalar moliyaviy hisobotlarini umumlashtirish orqali tuzilgan hisobot shaklidir. Ushbu yondashuvda har qanday o'zboshimchalik bilan guruhlangan kompaniyalarning konsolidatsiyalangan hisobotlarini yaratish mumkin. Bunday guruhlangan kompaniyalar ko'pincha yagona investor yoki investorlar guruhiga tegishli bo'ladi. Amaliyotda shunday holatlar mavjudki, bir nechta korxonalar aslida yagona mulkdor tomonidan boshqariladi, biroq huquqiy jihatdan ular mustaqil hisoblanadi va "bosh – sho'ba" munosabatlariga ega emas.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga ko'ra, aniq belgilangan bosh kompaniyaga ega bo'lmagan guruhlar uchun konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni tuzishga ruxsat berilmaydi. Shu bois, bunday muammolarni bartaraf etish uchun kombinatsiyalangan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash usuli qo'llaniladi.

Kombinatsiyalangan hisobotni tayyorlash quyidagi bosqichlardan iborat:

Har bir kompaniya uchun alohida moliyaviy hisobot paketlari tuziladi;

Bo'linmalarning tegishli ko'rsatkichlari umumlashtiriladi;

Guruh ichidagi operatsiyalar, qoldiqlar va amalga oshirilmagan foyda va zararlar to'liq chiqarib tashlanadi.

Mazkur yondashuvda, qo'shma hisobot va sotib olish usuli asosida tuzilgan konsolidatsiyalangan hisobot o'rtasida asosiy farq mavjud. Sotib olish usulida faqat bosh kompaniyaning kapitali aks ettiriladi, kombinatsiyalangan hisobotda esa barcha kompaniyalar kapitalari qo'shiladi. Buning sababi shuki, bunday kompaniyalar o'rtasida "bosh – sho'ba" munosabatlari mavjud emas, ularning yagona bog'lovchi jihati — ular bitta shaxs yoki shaxslar guruhiga tegishli ekanligidir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot davomida konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash jarayonining nazariy asoslari, amaliy talablari hamda xalqaro va milliy standartlar doirasidagi yondashuvlar atroflicha o'rganildi. Konsolidatsiya usullari – qabul qilish usuli, aksiya (kapital) usuli, proporsional konsolidatsiya hamda kombinatsiyalangan hisobotlar – har biri o'ziga xos moliyaviy va tashkiliy sharoitlarga bog'liq bo'lib, ularning qo'llanilishi kompaniyalar guruhidagi nazorat darajasi, investitsiya shakli va yuridik munosabatlar asosida belgilanadi.

Amaliyotda konsolidatsiyalash jarayoni murakkab hisob-kitoblar, standartlashtirilgan yondashuvlar va zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishni talab etadi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS) asosida tayyorlangan konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar xorijiy investorlar, kreditorlar va davlat moliyaviy organlari uchun ishonchli va taqqoslanadigan ma'lumotlar manbai sifatida xizmat qiladi. Biroq O'zbekiston sharoitida ushbu jarayonni takomillashtirish zarurati mavjud bo'lib, bu boradagi muammolar asosan konseptual yondashuvlarning yetarli darajada ishlab chiqilmagani va texnik imkoniyatlarning cheklanganligi bilan bog'liq.

Mazkur masalalarni hal etish maqsadida bir qator takliflar ilgari suriladi. Avvalo, milliy buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish zarur. Bu orqali hisobotlarning shaffofligi, ishonchligi va investorlar uchun jozibadorligi oshadi. Ikkinchidan, konsolidatsiyalash jarayonida zamonaviy axborot tizimlari va ERP platformalaridan keng foydalanish, hisob-kitoblarning aniqligi va operativligini ta'minlaydi. Shuningdek, buxgalter, auditor va moliyaviy tahlilchilar malakasini xalqaro mezonlar asosida oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, kompaniyalar guruhini konsolidatsiyalash mezonlarini aniq belgilash, ularning nazorat ulushi, investitsiya shakli va shartnomaviy munosabatlarini huquqiy asosda tartibga solish lozim. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun va unga oid boshqa normativ-huquqiy hujjatlar konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlar yuritish tartibini alohida bobda yoritgan holda qayta ko'rib chiqilishi maqsadga muvofiq. Kichik va o'rta biznes sub'yektlari uchun soddalashtirilgan konsolidatsiya modelini ishlab chiqish orqali ularning hisobot yuritishdagi ortiqcha yuklamasi kamaytiriladi. Yana bir muhim jihat – qonuniy jihatdan bog'liq bo'lmagan, ammo yagona nazorat ostida faoliyat yurituvchi korxonalar uchun kombinatsiyalangan hisobotlarni yuritish tartibi huquqiy jihatdan mustahkamlanishi zarur. Bu turdagi hisobotlar, ayniqsa, ko'p tarmoqli biznes strukturalari uchun zarur bo'lib, amaliyotda real nazorat munosabatlarini aks ettiruvchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'adoyev E. va boshqalar. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 2009. – 208 b.
2. Marshakova I.A., Chelmakina L.A. Transformatsiya finansovoy otchetnosti v format MSFO: sposoby sostavleniya, problemy i varianty vedeniya // Nauchnyy zhurnal «Upravlencheskiy uchët», № 6, 2023.
3. Musipova L.K. Poryadok sostavleniya konsolidirovannoy finansovoy otchetnosti // Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Ekonomika i upravlenie, 2021. – № 2 (54). – S. 217–226.
4. Umarov B.S. Stimulirovanie innovatsionnoy aktivnosti predpriyatiy v usloviyakh integratsii v mirovuyu ekonomiku: monografiya. – Toshkent: Xalq merosi, 2013. – 241 s.
5. Tulaxo'jayeva M.M. Finansovaya otchetnost' v sootvetstvii s MSFO. – Elektron manba: www.norma.uz

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100